

A PEDAGÓGIAI SZAKDOLGOZATOK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Dr. BERENCZ JÁNOS

Ha van olyan terület a főiskola életében, amelyen szemléletesen lehet dokumentálni az előadásokon, szemináriumokon, gyakorlatokon — és a tanórán kívüli oktató-nevelő munka szoros egybekapcsolódását, elválaszthatatlanságát: akkor elsősorban a szakdolgozatok írása ez a terület. Mert honnan kapja a hallgató a rendszeres, szaktárgyi alapot a szakdolgozat készítéséhez, ha nem az előadásokon, a szemináriumokon és az ezekhez kapcsolódó önálló tanulmányi munkában? Másfelől nem szorul bizonyításra, hogy szakdolgozatot — sem annak részletét — nem készítheti a hallgató sem az előadáson, sem a gyakorlaton, vagy szemináriumon (még „illegálisan”, fedezékben, vagy a pad alatt sem, hiszen szakdolgozat készítése olyan sokoldalú gyűjtést, kutatót, megfigyelést, intenzív alkotó munkák sorozatát kívánja, hogy ez a munka csak tanórán kívül végezhető).

De menjünk tovább! Vajon lehetne-e meggyőzőbben dokumentálni az oktatás, a tanulás és a szakmai-pedagógiai fejlődés, a pedagógiai hivatástudatra való tervszerű felkészülés, érlelődés egységét — mint éppen a szakdolgozatok készítésével kapcsolatban? A szakdolgozatban a hallgatónak nem egyszerűen számot kell adnia arról, amit könyvből tanult, nem egyszerűen „alkalmaznia” kell a tanultakat, hanem saját-maga által választott, körülhatárolt témával kapcsolatban minél önállóbban, alkotóan kell megoldania a szakdolgozat témájában adott, címébe foglalt feladatot. Nyilvánvaló, hogy e tevékenység alkotó, aktív módon fejleszti a szakdolgozó műveltségét, szakmai, pedagógiai felkészültségét. Hogy pedig speciálisan a neveléstudományi tanszék hatáskörébe tartozó pszichológiai, logikai és pedagógiai tárgyú szakdolgozatok milyen nagy mértékben alkalmasak az említett általános értéken felül a szocialista pedagógiai gondolkodást, pedagógiai érzületet (gyermekszeretetet, a nevelői pálya szeretetét) fejleszteni, gazdagítani, mélyíteni — az talán bővebb kifejtésre, bizonyításra nem is szorul.

Végül, eddigi megállapításaink szintéziseképpen talán nem túlzás, ha feltesszük a kérdést: van-e olyan terület, amellyel a korszerű színvonalat, gyakorlatias tanárképzést aktívabb munkával lehet szolgálni, mint a szakdolgozat elkészítésével?

— De elég a szakdolgozatról írt Panaegyricus-ból! Jelentőségének kiemelése talán indokolt volt ehelyütt, annál is inkább, mert keveset beszélünk és írunk róla — pedig jelentőségét a szocialista tanárképzés szempontjából aligha lehet túlbecsülni.

— Tanszékünkön a Művelődésügyi Minisztérium, illetve annak idején az Oktatásügyi Minisztérium rendelkezése értelmében az 1956/57-es tanév óta készülnek szakdolgozatok. E néhány év alatt elkészített, megbírált szakdolgozatok száma eléri a százat. Rendelkezünk tehát annyi tapasztalattal, hogy a szakdolgozat-írással, annak irányításával, bírálatával kapcsolatos tapasztalatainkat megkíséreljük röviden summázni.

— A következőkben a szakdolgozat elkészítésének folyamatán végighaladva, az egyes jelentős mozzanatokhoz kapcsolódóan térek ki néhány pedagógiai, módszertani szempontból fontosnak tartott tapasztalatra. A következő fejtegetések sorrendje: A) A témaválasztás; B) A követelmények; C) A felépítés, vázlatkészítés; D) A módszer; E) A bírálat néhány kérdése.

*
**

A) A témaválasztásnak

legalábbis két, kiemelkedő csomópontját emelhetjük ki:

Az *első fázisban* a hallgató odáig jut el, hogy eldönti: melyik tantárgyból, melyik tanszékhez készít szakdolgozatot. Ez elsősorban a hallgató egyéni érdeklődésének, képességeinek mérlegelését kívánja meg, a tanszékek legfeljebb a feldolgozható témák közlésével, a kedv, az érdeklődés felkeltésével segíthetik a hallgatóságot abban, hogy mindenki a hajlamainak, érdeklődésének leginkább megfelelő szaktárgy, illetve a marxizmus—leninizmus, a pedagógia területéről válasszon. E fázisban szigorúan érvényesíteniünk kell a szakdolgozat tantárgyának szabad, mindenféle kényszertől, pressziótól, egyéni rábeszéléstől stb. mentes megválasztását.

E fázisban szükséges továbbá eldönteni azt is, hogy a választott tantárgy vagy szaktudomány melyik területéből kíván a jelölt szakdolgozatot készíteni. (Pl., ha a neveléstudományi tanszékhez tartozó területet választja a hallgató, el kell döntenie, hogy a didaktika, neveléstudományi elmélet, úttörővezetés, neveléstörténet stb. területéről választja szakdolgozatát.) Tapasztalataink szerint itt sok esetben bizonyos „szokráteszi bábáskodásra” van szükség ahhoz, hogy a hallgatóval közösen tisztázzuk, hogy pl. didaktikai vagy neveléstudományi témából választ-e, a neveléstudományi elméletből a közösségszervezés, a munkára nevelés, az esztétikai nevelés stb. érdeklődési közelebről.

Nyilvánvaló azonban, hogy a szakdolgozat készítéséhez nem elég, ha a tudományágat, vagy azon belül egy szűkebb területet jelölünk meg — még mindig „általánosan”, — hanem konkrét, célszerű, pontos

témamegjelölésre és címadásra van szükség. Ez következik be a témaválasztás

második fázisában: a szakdolgozat témájának pontos, szabatos körülhatárolásában, és ennek megfelelő szabatos címadásban. (Ezt a fázist, mint arra a későbbiekben rátérünk, helyes, ha a tanszék segíti részben „ajánlott témák” közhírré tételével, részben egyéni beszélgetéssel is.)

— A témaválasztással kapcsolatban az „ideális helyzet” nyilván az volna, ha a hallgató eljutna az önállóságnak arra a fokára, hogy szakdolgozatának tárgykörét reálisan, — az objektív és szubjektív körülmények helyes mérlegelésével meg tudja határozni és kialakult érdeklődésének megfelelő témáját szabatos, helyes címadásban is ki tudja fejezni.

Ettől az „ideális állapottól azonban” — legalábbis a pedagógia területén — messze vagyunk. Ennek oka részben a pedagógiai tanulmányok szűkreszabottsága, időbeli korlátja, részben számos szubjektív ok, mint pl. a kialakult, határozottabb kontúrú pedagógiai érdeklődés későbbi beérése, az egyéni képességekből, kisebb önállóságból származó okok stb. Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy még jóval nagyobb időbeli keret, intenzívebb pedagógiai oktatás, jóképességű hallgatóság esetén sem várhatunk teljes önállóságot a témák pontosabb meghatározásában, a cím megfogalmazásában.

Miért nem várhatunk, kívánhatunk teljes önállóságot a nevelés-tudományi szakdolgozatok témájának pontosabb, szabatos körülhatárolásában és a címadásban — még optimális körülmények esetén sem?

Elsősorban azért, mert egy főiskolai hallgatótól nem várhatunk el annyi tárgyismeretet, olyan széleskörű tájékozottságot a modern pedagógia egyre terebélyesedő problematikájában, — hogy önállóan és helyesen meg tudja állapítani, mi az, amivel leginkább érdemes, hasznos foglalkozni, mi az, ami már „elcsépelet téma”, — mi az, amit a kb. 30 oldalnyi minimális terjedelemben viszonylag jól tisztázni lehet, — mi az, aminek megoldásához sok pedagógiai és tudományos kutatási tapasztalatokra, technikai segédeszközökre, idegen nyelvtudásra, a hallgatói szintet meghaladó problémalátásra és kritikai érzékre stb. van szükség.

Az említett okok miatt jelenleg nagymértékben szükséges a segítség a témaválasztásban, a pontos tárgymegjelölésben, címadásban.

Hogyan nyilvánulhat meg a helyes témaválasztás elősegítése?

Ennek több módja lehetséges. Egyik mechanikus, az önállóságot, aktivitást kevésbé elősegítő mód az, amikor a tanszékvezető, vagy a szakdolgozatíratással megbízott oktató egyszerűen „kiadja”, kijelöli a szakdolgozat témáját. — Egy másik, jobb megoldás, amikor a tanszék ajánlásképpen készíti jegyzéket a kidolgozásra számbajövő témákról, és e témák közül a hallgató szabadon választhat.

Ez utóbbi módszer abban az esetben, ha lehetőséget adunk a hallgatónak, hogy kedve, érdeklődése alapján — előzetes megbeszélés után — más, az ajánlattól eltérő témát válasszon, jónak mondható.

Tanszékünk a levelező hallgatókkal kapcsolatban ez utóbbi mód-

szert alkalmazza a gyakorlatban, míg nappali hallgatóknál elsősorban a témaválasztást megelőző egyéni vagy csoportos beszélgetéseken igyekszünk tisztázni a hasznos, reális, és a hallgatót is leginkább érdeklő témakört.

— Felmerül a témaválasztással kapcsolatban az a kérdés, hogyan lehet legjobban biztosítani, hogy korszerű, gyakorlatilag is fontos, a szocialista világnézet alakítása és a pedagógiai hivatástudat szempontjából értékes témákat válasszanak a jelöltek? Nyilvánvaló, hogy erre a tanszéknek jó lehetősége van, amikor összeállítja az ajánlott témák jegyzékét, és a listát elküldi a levelező hallgatóknak is, gondoskodik arról, hogy az ajánlott témákról a hallgatók tudomással bírjanak.

— Példaképpen röviden ismertetem, hogy az idei, 1964/65. tanévben tanszékünk részéről milyen szakdolgozati témák kidolgozását ajánlottuk:

Pszichológiából:

— A gyermek spontán megfigyelőképességének alakulása a felső tagozatban;

— A figyelem egyéni sajátosságai — konkrét megfigyelések alapján -- egy korcsoportban;

— A felső tagozatos tanulók tevékenységformáinak pszichológiai jellemzése az óráközi szünetekben;

— A sikerérzelmek jelentősége a tanulás motiváltságának szemszögéből a felső tagozatban;

— A közösség kohéziójának pszichológiai vizsgálata egy osztályon belül;

— A filmek (ún. „játékfilmek”) személyiségformáló hatása egy-egy korcsoportban;

— Hogyan hat a televízió a 10—14 évesek látókörére, intellektuális és érzelmi fejlődésére?

Didaktikából és neveléstudományból ajánlott témák:

— A tanítási órák erkölcsi nevelési céljainak és eredményének elemzése egy osztályban, meghatározott tantárgyakban;

— A film (oktatófilm, dokumentumfilm) felhasználása a korszerű oktatásban;

— Az „Iskolatelevízió” didaktikai és nevelési problémái;

— A szakkörök szervezési és módszeres kérdései;

— A korrepetálás típusai, didaktikai kérdései;

— Az iskola és a termelőüzemek kapcsolatának jelentősége a munkaszerezet kialakítására — konkrét esetelemzések alapján;

— A tanulók helyes napirendje, életrendje egy korcsoportban, az idevonatkozó gyakorlati tapasztalatok elemzése;

— Egy-egy osztály neveltségi szintjének felmérése, pedagógiai elemzésekkel, egy-egy feladatkörre vonatkozóan (pl. világnézeti nevelés, közösségi élet stb.);

- A felnőttoktatás sajátos problémái (dolgozók iskolái, esti iskolák) a szemléltetés terén;
- Az osztályfőnök kapcsolata a családokkal, a családlátogatási naplók jellemzése alapján;
- Az igazgató és az Iskolai Tanács szerepe a nevelőtestületi egység kialakításában – konkrét elemzés alapján;
- Az úttörő-őrsi munka módszeres kérdései;
- Az úttörőpróba-rendszer eredményeinek elemzése nevelési szempontból;
- A játék szerepe az úttörőéletben;
- Az úttörő-ünnepélyek nevelési problémái;
- Az úttörő-táborozás nevelési lehetőségei, értékei.

Neveléstörténetből:

- A polgári pedagógia elleni harc Magyarországon 1948–50-ben – a pedagógiai sajtó tükrében;
- A dogmatizmus elleni küzdelem hazánkban 1956 óta (a pedagógiai folyóiratok anyaga alapján);
- A tankönyvekben folyó világnézeti-politikai nevelés (egy tantárgy felszabadulás előtti és utáni tankönyveinek összehasonlító elemzése a világnézeti-erkölcsi-politikai nevelés szempontjából);
- Az iskolák építése és a felszerelés korszerűsítése hazánkban a felszabadulás óta (egy megye vagy járás viszonyainak elemzése alapján);
- „Iskolám története” címmel iskolatörténeti monográfia 1945–1965., vagy egy szűkebb periódusban.

*

**

– Mint látható, az ajánlott témák összeállításában igyekeztünk egyrészt a korszerűség és gyakorlatiasság követelményeit kifejezetten érvényesíteni (ezt tükrözik a konkrét gyermekmegfigyelésre, nevelési szintfelmérésre épülő témák; a filmmel, televízióval kapcsolatosan ajánlott témák), valamint a szocialista világnézeti műveltség fejlesztését összekapcsolni a pedagógiai műveltség elmélyítésével. (Kifejezetten néhány neveléseméleti témában, a neveléstörténeti témákban.) – Végül, egy további jellemvonása az ajánlott tematikának, hogy igyekszik hangsúlyozottan felhívni a figyelmet az *úttörővezetéssel*, mozgalmi neveléssel kapcsolatos témákra, valamint a felnőttoktatásra is. A szakdolgozattal foglalkozó, 1964. decemberi tanszéki értekezleten úgy határoztunk, hogy ezt a tendenciát a jövőben is munkálnunk kell, fokozott kedvet ébresztve az úttörővezetés és népművelés témái iránt. Előnyösek továbbá a hallgatók szaktárgyaihoz közvetlenül kapcsolódó témák. Pl. 1965-ben magyar-történelem szakosok foglalkoztak pedagógiai szakdolgozatban Gárdonyi, Móricz, Móra, Szabó Magda egyes műveiben szereplő pedagógiai gondolatok, problémák kritikai clemzésével, értékelésével.

— A helyes témaválasztásnak egy további, fontos követelménye, hogy az a hallgató számára reálisan megoldható legyen és önálló munkálkodást igényeljen. Tanszékünk kezdettől fogva következetesen törekedett az önállótlan „kivonatolásokat”, vagy a ténybelileg, módszeresen megalapozatlan impresszionisztikus eszmefuttatásokat, „általánosságban mozgó fejtegetéseket” a pedagógiai szakdolgozatokból kiküszöbölni.

— A tanszék tudatos erőfeszítéseinek eredményeképpen a szakdolgozatok többségének témaválasztása helyesnek, reálisnak mondható. Olyan témák, mint pl. „Nőnevelésünk a századfordulón — a »Nemzeti Nőnevelés« című folyóirat 1896—1906. évfolyamainak tükrében” (B. Károly, 1960), — „Gyermeklélektani és nevelési vonatkozások Mikszáth Kálmán »A gyerekek« című művének elbeszéléseiben” (B. Kálmán, 1959), — „Az úttörőpróba-rendszer az önállóságra nevelés szolgálatában”, — „Az V. osztályos tanulók megismerése az osztályfőnöki munkában”, — „A szakköri pedagógia néhány problémája” (P. Éva, 1964) — olyan szerencsés témaválasztások, melyek ez irányú törekvéseinket dokumentálják. Akadnak azonban — szerencsére ritkábban — hibák is a témaválasztásban. Pl. a kezdők „túl sokat markolni akarása” mutatkozik abban a címben, hogy „A hazafias nevelés problémái és feladatai 1945-től napjainkig”, — vagy rendkívül tág és pontatlan az ilyen cím: „Népi demokráciánk kultúrpolitikája és nevelésügye a felszabadulás után” (S. János — különösen, ha elolvasván a szakdolgozatot, kiderül, hogy a szakdolgozó főleg „szűkebb hazájával”, Szabolcs megyével foglalkozik. E helytörténeti irányultság nagyon helyeselhető a szakdolgozatban, de hiba, hogy a cím nem tünteti fel pontosan a jelölt szándékát.

Mindjárt a szakdolgozat témájának megválasztásakor ajánlatos, ha a jelöltek konkrétan ismerik, milyen követelményeket támasztunk a szakdolgozatokkal szemben.

B) A követelményeket

a vonatkozó minisztériumi rendelkezés általánosságban határozza meg a szakdolgozattal szemben. Tanszékünk viszonyaira konkretizálva, a követelmények legfontosabb pontjait a következőkben foglalhatjuk össze:

a) A jelölt témáját — elsősorban saját gyermekmegfigyeléseire, pedagógiai tapasztalataira, felméréseire, vizsgálataira alapítsa. Neveléstörténeti, iskolatörténeti monográfiáknál a forrásanyag helyes, kritikus felhasználása elengedhetetlen. Az önállóság és tudományos megalapozottság követelménye tekintetében természetesen a főiskolai oktatás-szabta reális kereteket kell szem előtt tartanunk. Nem kívánhatjuk meg pl., hogy a hallgató új törvényszerűségeket fedezzen fel, széleskörűen, mélyen, sokoldalúan, tudományos szinten boncolja témáját.

b) Lényeges követelmény, hogy a szakdolgozó anyagának feldolgozásában a marxista tudományosság követelményei alapján, a szocialista

pedagógia elveit igyekezzék érvényesíteni. Világnézeti szilárdság, kellő marxista tudományos megalapozottság nélkül — a mégoly szorgalmas adatgyűjtés sem kielégítő, mert nem szolgálja a szocialista világnézeti fejlődés, a szocialista pedagógiai művelés fejlődését, elmélyítését. E követelmény körébe tartozik, hogy a hallgató a dolgozatban önállóan alkalmazza mindazt, ami a marxizmus—leninizmus és a pszichológia, pedagógia főiskolai tanulmányai során tantervi anyag volt.

c) A szakdolgozat témájától függő, de általános elv, hogy a szakdolgozó ismerje és pontos idézés, hivatkozás alapján használja is fel témájába vágóan a szovjet és a magyar pedagógia legújabb, jelentős és hozzáférhető eredményeit. (Pl. a „Köznevelés” és a „Pedagógiai Szemle” cikkeit — témájába vágóan — 1957 óta, a legújabb tudományos és népszerű kiadványokat, amennyiben a szakdolgozat tárgyát közvetlenül érintik stb.)

d) Végül említhetjük a tárgy elrendezésére és stílusára vonatkozó követelményeket. A szakdolgozat felépítése legyen logikailag megalapozott, áttekinthetően tagolt. A stílus tekintetében a szabatosság, világosság a fő követelmény. A tárgytól függően természetesen előnyös, ha a jelölt él a szemléletes, esztétikailag csiszolt stílus eszközeivel is. Ez utóbbi azonban erősen a tárgy jellegétől függő, nem feltétlen, öncélúan érvényesítendő. Hiába gördülékeny, szemléletes, változatos, sőt líraián árnyalt a szakdolgozat stílusa, — ha mögötte a pedagógiai tartalom üressége, tudományos megalapozatlansága bújlik meg, ha a stílusbeli bűvészkedés eszmei homályosságot, bizonytalanságot, szubjektívizmust takar.

C) A szakdolgozat felépítése, vázlatkészítés

A téma és a cím pontos meghatározása, a követelmények ismerete után közvetlenül szükséges lépés, hogy a szakdolgozó rövid, előzetes vázlatot készítsen. Ebben az előzetes vázlatban a jelölt megkísérli körvonalazni azt, hogy pontosabban *miről* ír, és milyen sorrendben következnek a szakdolgozat egyes részei egymás után.

Tanszékünk kezdetétől fogva igyekezett hozzászoktatni a jelölteket ahhoz, hogy még a szoros értelemben vett munka, anyaggyűjtés megkezdése előtt alakítsanak ki tervet a szakdolgozat felépítéséről. Ilyen előzetes vázlat nélkül az anyaggyűjtés nem lehet eléggé tervszerű, és jól kialakított koncepció nélkül a szakdolgozat erősen negatív, zavaró hatást tesz az olvasóra.

Gyakorlati tapasztalatunk, hogy a szilárd, logikailag jól megkonstruált vázlatkészítés nem könnyű feladat a hallgatók számára. Ezért e téren is igyekszünk segítséget nyújtani, természetesen az önálló munka bátorításával, serkentésével. Bevált módszer pl., hogy a szakdolgozatot készítőkkal, mindjárt a témaválasztáskor megbeszéljük a felépítés legfőbb mozzanatait, ennek alapján készíti el a hallgató vázlatát. A levelező hallgatóknál az utóbbi években a munka kezdetén vázlatot kérünk a jelölttől, ehhez fűzünk korrigáló észrevételeket.

Az említett tapasztalatok mindenesetre elgondolkoztatók abból a szempontból, hogy hallgatóink jelentős része — sokféle szaktárgyi, logikai, pedagógiai tanulmányai után — sem képes eléggé önállóan, logikusan elrendezni mondanivalóját. Az is előfordult néhány hanyag levelező hallgatónál — aki elmulasztotta vázlatát bemutatni —, hogy a szakdolgozat szinte nélkülözi a logikus felépítést és áttekinthetetlenül — címek, alcímek nélkül — hömpölyög 25–30 oldalon keresztül.

— A felépítés kérdésénél maradva, gyakori probléma a *bevezetés* és az *összefoglalás*, befejezés. A szakdolgozók sűrűn kérdezik, — mikor az érdemi fejezeteket nagyjából elrendezték —, hogy mit is írjanak a bevezetésben, vagy befejezésben.

Nézetem szerint a bevezetés és befejezés nem mindig, feltétlenül, elmaradhatatlanul szükséges a szakdolgozatban. Ha a jelölt úgy érzi, hogy a bevezetés formális magyarázkodás lenne, ha nem tudna itt miről írni — inkább bátran hagyja el. Az esetek nagyobb részében azonban a rövid bevezetés hasznos: ebben mutat rá a jelölt a téma jelentőségére, a szakdolgozat problematikájára, felépítésére, módszerére stb. Az olyan bevezetések, amelyek túlságosan távolról indulnak neki a tárgynak, vagy a témának, bizonyos, hosszúira nyújtott problémátörténeti előzményét akarják nyújtani — egyes tankönyvrészletek, cikkek kivonatolása alapján — véleményem szerint elhagyandók. A szakdolgozatok rövid terjedelme ugyanis nem engedi meg, hogy pl. didaktikából, neveléelméletből — kellően megalapozott, önálló munkán alapuló problémátörténeti áttekintést adjon a jelölt.

Hasonló a helyzet az összefoglalásnál, befejezésnél. Többnyire célszerű röviden (pl. egy oldalon) összegezni, rendszerezni az eredményeket, rámutatva a téma politikai, gyakorlati stb. jelentőségére, a további kutatások perspektívájára stb. Kerülendő azonban az olyan összefoglalás, mely hosszasan ismételteti a munka előző részleteit, mely bő kivonata a szakdolgozatnak.

Egy-két példát említve a szakdolgozatok helyes, ill. hibás felépítésére:

H. Magdolna „A tanulók mulasztásai. Harc az indokolatlan mulasztások ellen” című szakdolgozatának váza: Rövid bevezetés a téma gyakorlati jelentőségéről. — A mulasztási adatok egybevetése négy iskola (Tarcal, Berente, Demecser, Miskolc-Tapolca) adatai alapján. A mulasztási statisztikát a következő szempontok szerint rendezi el: osztályok szerinti megoszlás, — évszakok, hónapok szerinti megoszlás, — a mulasztás és a tanulók szociális összetétele, — igazolt és igazolatlan mulasztások aránya. — Végül: az indokolatlan mulasztások elleni küzdelem lehetőségei, formái.

— Mint látható, a szakdolgozat értelmesen, áttekinthetően csoportosítja anyagát.

— Egy másik példa: H. István: „Az úttörőpróba-rendszer nevelési értékei.” A szakdolgozat tagolódása: I. A próbarendszer jelentősége, elvi módszeres kérdések (ezen belül szól a romantikáról). — II. Hogyan valósítjuk meg az úttörőélet törvényeit a próbázásban? Hibák, javas-

latok. — Hogyan magyarázzuk meg a törvényeket a tantermi foglalkozásokon? — „Alkalomszerűségek: kirándulás, táborozás, tábortűz, társadalmi munka, levelezés, próbázás, jelképek.”

Ez utóbbi esetben már több logikátlanság, homályosság, zavarosság van a felépítésben. Pl. nem szerencsés az „alkalomszerűségek”, mint fejezetcím, logikailag megokolatlan idevenni a próbázást, — a hibákról, javaslatokról célszerűbb lenne az elemzés konklúziójaképpen szólni stb.

D) Néhány módszeres kérdés

A szakdolgozatírás folyamatán haladva, eljutottunk odáig, hogy a jelölt és a tanszék, többnyire közös fáradozás, megbeszélés után — meghatározta a szakdolgozat pontos témáját, címét — a jelölt ismeri a konkrét követelményeket is. Ezután következik a hallgatók számára sokszor nem kis nehézséget jelentő kérdés: hogyan fogjunk neki az anyaggyűjtésnek? Milyen módszerrel kell feldolgozni, elemezni az anyagot? Hogyan rendezzük, csoportosítsuk az anyagot? Milyen legyen a végleges formába öntés, megfogalmazás? stb. — ilyen és ehhez hasonló problémák merülnek fel a hallgatók részéről.

Tanszékünk gyakorlatában — számítva a szakdolgozatírás módszeres nehézségeivel — évek óta kikristályosodott, hogy már a témaválasztáskor megbeszéljük a módszerrel kapcsolatos főbb, konkrét tudnivalókat, útmutatásokat, tanácsokat adunk az anyaggyűjtés technikájára, a felmérésre, pedagógiai megfigyelésekre, elemzésre stb. vonatkozóan — mindig szorosan a szakdolgozat témájára koncentrálnak.

— Itt említhetjük meg, hogy a nappali és levelező hallgatók élet- és munkakörülményeiből adódóan — nem elhanyagolható különbségek adódnak a szakdolgozatírás módszerét illető kérdésekben.

A levelező hallgatók többsége bizonyos előnyben van a „pedagógiai tapasztalatok” mennyisége, az anyaggyűjtés mindennapos lehetőségei terén. (Ezért is választanak a levelezők szívesen gyakorlati didaktikai, neveléelméleti témát.) — Megjegyzendő azonban, hogy e téren a nappali hallgatók sincsenek túlzott hátrányban. Az önálló hospitálások, a gyak. tanítások, az úttörővezetés gyakorlata során minden nappali hallgatónak elegendő lehetősége van, hogy egy-egy szakdolgozat számára szükséges tapasztalati, tényanyagot — szempontjai szerint összegyűjtse. (Legfeljebb 5–6 olyan téma szerepel a javasolt tematikában, ami inkább működő gyakorló pedagógusok, levelező hallgatók „testére szabott”. Az ajánlott témák 3/4-ed része azonban jól megközelíthető a nappali hallgatók számára is. Ezért a pedagógiai szakdolgozatoktól az olyan húzódozást, hogy „nem rendelkezünk elég pedagógiai gyakorlati” — nem tekinthetjük eléggé megfontoltnak. Tanszékünk a szakdolgozatok elbírálásakor nem a tapasztalatok nagy tömegére, hanem elsősorban az elemzés megalapozottságára van tekintettel.)

Van azután a nappali és levelező hallgatók helyzeti összehasonlításának a szakdolgozat vonatkozásában — egy másik ága is. Az, hogy

bizonyos tekintetben viszont a nappali hallgatók vannak előnyben a levelezőkkel szemben. Gondoljuk meg, hogy a nappali hallgatók számára a pszichológiai, neveléslélektani, didaktikai stb szemináriumok mennyi lehetőséget adnak a gyakorlati pedagógiai tények elemzésére! (Ez a lehetőség persze jóval kevesebb — az óraszám miatt — mint szeretnénk, de még az alacsony óraszám ellenére is számottevő tényező.) A levelező hallgatók viszont — úgyszólván teljesen ki vannak rekesztve a rendszeres pszichológiai és pedagógiai elemzésből. (A konzultációs foglalkozásokon legfeljebb példák elemzése történhet, de arra nincs idő, hogy egy-egy órát, foglalkozást, nevelői ténykedést rendszeresen, sokoldalúan elemezzünk.)

— Minthogy a módszert alapvetően a tartalom, a szakdolgozat témája határozza meg, e kérdés részletes elemzése azt igényelné, hogy valamennyi szakdolgozatot elemezzünk az alkalmazott és alkalmazható módszerek szempontjából. Ehelyett egy-két jellegzetes példára hivatkozunk csupán:

— A múlt tanévben készült egy matematika-kémia szakos hallgatónk szakdolgozata „A tanulók mulasztásai és ezzel kapcsolatos nevelési teendők” címmel. A következő módszeres tanácsokat adtuk: válasszon ki egy városi és egy falusi iskolát, állapítsa meg a mulasztott napokat és a mulasztás arányát. Térjen ki külön a mulasztások okaira is — az osztályfőnökökkel való konzultálás alapján. Szenteljen külön figyelmet az igazolatlan mulasztások okainak, leküzdésének is. Javasoltuk továbbá, hogy a számszerű összefüggéseket grafikusán is tegye szemléletessé. E tanácsok alapján gyakorlatias, értékes, jól dokumentált, illusztrált szakdolgozat született.

— A neveléstörténeti tárgyú szakdolgozatoknál a módszeres tanácsok elsősorban a források felkutatására, felhasználására irányulnak. Így pl. iskolatörténeti monográfiáknál (pl. a szikszói, — farmos-reketytyési, — csengeri ált. iskola történetének feldolgozásakor) felhívtuk a figyelmet az iskolai anyakönyvekre, leltárakra, tantestületi értekezleti jegyzőkönyvekre, felügyeleti látogatások jegyzőkönyveire stb. — Folyóirat-anyag alapján készült dolgozatoknál pl. a „Nemzeti Nőnevelés”, — a „Család és iskola” anyagával foglalkozó szakdolgozatokban a szelektálás, az elrendezés és a kritika legfontosabb, konkrét kérdéseire hívtuk fel a figyelmet.

— A szakdolgozatok módszeres kérdéseinél — mint az ismertetett példákból is nyilvánvaló — elsősorban arra törekszünk, hogy a hallgatók tartózkodjanak a módszertelen „általános spekulációktól”, minél inkább tényszerű adatokra támaszkodjanak, pedagógiai megfigyeléseket, felméréseket — lehetőségeikhez, a szükséglethez képest — kísérleteket is végezzenek, munkájuk forrástanulmányon alapuljon. (A neveléstörténeti témáknál.)

Említett törekvéseink eredménye, hogy a pedagógiai szakdolgozatok úgyszólván kivétel nélkül saját anyaggyűjtésre, különféle tényfeltáró módszerek (pl. kérdőív, felmérés, megfigyelés, tanulókkal folytatott csoportos vagy egyéni beszélgetés, osztályfőnökökkel, kartársakkal

történi konzultálás) alapján készültek. Pl. M. Lajos (mat.-fiz. szakos hallgató) „Általános iskolai fiútanulók technikai érdeklődése” című szakdolgozatának alapja a kérdőíves módszer és ennek alapján történi tájékozódás, elemzés volt. Kérdései:

- Szabad idődben mivel foglalkozol legszívesebben?
- Szoktál-e fúrni, faragni, játékot, eszközt készíteni? Mit készítettél már?
- Milyen szerszámaid vannak? Miket szeretnél még beszerezni?
- Milyen játékot vagy más eszközt szeretnél legközelebb készíteni?
- Az „Ezermester”, az „Élet és Tudomány”, a „Technika és Tudomány” című folyóiratok közül melyiket ismered?
- Csináltál-e már valamit az említett folyóiratok alapján?

Vagy, igen sokágúan alkalmazta a kérdőívet és az egyéni beszélgetést, valamint a szülőknél való tájékozódást H. Ernőné (magyar-orosz, lev.) hallgató „Hogyan ismertem meg V. osztályos tanulóimat?” című szakdolgozatában. Tizennégy kérdéscsoportot dolgozott fel, általános kérdései pl. a következők:

- Mit csinálsz a szabad idődben?
- Kivel barátkozol a legszívesebben és miért?
- Kit szeretsz a legjobban, miért?
- Kit szeretsz legkevésbé, miért?
- Ruhád mitől szokott piszkos lenni?
- Mi a legnagyobb örömed, mikor van jókedved?
- Mi akarsz lenni?
- Ki és mivel sértett meg legjobban?
- Ki a jó és ki a rossz ember?
- Mi a véleményed osztályodról, osztálytársaidról?
- Kézilabdában vagy futballban ki a legügyesebb?
- Ki a legerősebb az osztályban?
- Szerinted kik boldogok?
- Mi a kedvenc tantárgyad? Melyiket nem szereted?

– Mint látható, a kérdések megválasztása, kritikai elemzése, értékelése, a különféle módszerek kombinálása sokszor nem könnyű. Ezért tanszékünk lehetőséget ad arra, hogy a szakdolgozatot készítőikkel „menet közben” is konzultáljunk, az alkalmazott módszerekre és az elemzésre vonatkozóan is.

A szakdolgozatot készítőknél mindig világosan látniuk kell, hogy a tényfeltáró módszerek (kérdőív, különféle beszélgetések, megfigyelés stb.) azt célozzák, hogy tényeken alapuló, megalapozott összehasonlításokhoz, következtetésekhez jussanak. Pl. M. Lajos a fiúk technikai érdeklődéséről írt szakdolgozatában a noszvaji, az egri II. és III. sz. ált. iskola adatainak egybevetéséből a technikai érdeklődés néhány általános, életkori fejlődést tükröző vonására következtethet bizonyos mér-

téig, — és arra is, hogy a falusi környezet, a szülők helyzete mennyiben befolyásolja a technikai érdeklődést falun és városon. (Noszvaj, — egri III. sz. iskola és a belvárosi egri II. sz. iskola esetében.) — Hasonló összehasonlítások alapján juthatott el következtetésekre H. Magdolna „A tanulók mulasztásai”-val foglalkozó szakdolgozatában. Érdekesek pl. azok a különbségek, melyek az „indokolatlan” (tehát nem „igazolatlant”, hanem könnyelműen igazolt családi és egyéb okok miatti) mulasztások okai falun és városon.

— Módszer tekintetében sok nehézséget okoz egyes esetekben különféle polgári irányzatok, fogalmak stb. bírálata. Ilyenkor általában szükség van a tanszék részéről magyarázatra, figyelemfelhívó beszélgetésre, konzultációra. (Pl. a „Nőnevelésünk a századfordulón” című szakdolgozat elkészítésekor szükséges volt a polgári nőnevelés irányzatairól beszélgetni a jelölttel, irodalmat ajánlani, BEBEL: „A nő és a szocializmus” című művét stb. Ilyen segítség, útmutatás megkönnyítette azután, hogy bátran és helyes irányban bírálja a reakciós törekvéseket a jelölt.)

— Sokat lehetne szólni a szakdolgozatok stílusáról is. A többség stílusa — kisebb hibáktól eltekintve — szabatosnak mondható. Gyakori viszont a száraz, unalmas megfogalmazás. Némelykor akadnak viszont stilisztikai szempontból is gyenge, homályos megfogalmazású, a bíráló türelmét próbára tevő munkák is.

— A felhasznált irodalom, a bibliográfia, a dokumentációs anyag pontos közlésére vonatkozóan — útbagazításunk ellenére — gyakran van kifogásolnivaló. Előfordul nem egyszer, hogy a szakdolgozat csak a szerző nevét és a mű címét adja meg (néhánykor azt is pontatlanul), hiányzik a megjelenés helye, ideje és a kiadó megjelölése. A hivatkozás pontos, konkrét megadása (fejezet, oldalszám) is gyakran hiányzik. Tanszékünk a pontosságra, tudományos megalapozottságra nevelés érdekében — rendszeresen törekszik arra, hogy a szakdolgozatok filológiai szempontból is kifogástalanok legyenek.

— Mint pozitív törekvést, megemlíthetjük viszont, hogy számos szakdolgozat törekszik szemléletes, vizuális ábrázolásra grafikonok, ábrák, fényképek stb. szerepeltetésével.

— Végül foglalkoznunk kell még a bírálat, értékelés néhány problémájával.

E) Bírálat, értékelés

A szakdolgozat nevelőértékét csak a reális, megalapozott, minden tekintetben pozitív hatású bírálat, értékelés, osztályzat esetén éri el.

A bírálatkor a tanár érvényesítse a szakdolgozattal szemben alkalmazandó általános követelményeket. Mutasson rá konkrétan a munka eredményeire, pozitívumaira, de ne hallgassuk el fogyatékoságait, hibáit sem. Helyes, ha a bírálatot a hallgató nem csupán írásban kapja meg, hanem szóban is megbeszéljük vele észrevételeinket, indokoljuk osztályzatunkat, tanácsot adunk jövő fejlődésére vonatkozóan. A bírál-

lat hasson fejlesztőleg a hallgató kritikai érzékére, önbírálatára, önismeretére. Szép eredménye lehet az építő bírálatnak, ha a hallgatót további olvasásra, önművelésre, szakirodalmi munkásságra tudja buzdítani. Arról természetesen nem lehet szó, hogy a tanár indokolatlan tudományos érvényesülési lehetőséget csillantson meg, és kielégítetlen ambíciót tápláljon. De a szorgalmas, érdeklődő, jóképességű hallgató esetében termékeny talajra hull a biztatás. Pedagógiai szakirodalmunkban szükség van „utánpótlás”-ra, ennek egyik forrása a főiskoláról kikerült fiatal pedagógusnemzedék lehet.

A pedagógiai szakdolgozatok osztályzatait, számszerű átlageredményeit tekintve, az eredményt több évi átlagban jó közepesnek mondhatjuk. 3,5—4,0 között.) A nappali hallgatókénál gyengébb a levelezők átlaga, ami tanulmányi- és munkakörülményeikből jól érthető. A gyengébb eredmény a levelező hallgatóknál továbbá annak is következménye, hogy a tanszék jóval kevésbé tudja őket a munka megindulásakor és menet közben segíteni, mint a nappali hallgatókat. Jellemző például, hogy nappali hallgatóknál évek óta elégtelen dolgozat nem fordult elő pedagógiából, viszont levelezőknél évente van 3—4 elégtelen szakdolgozat. Ez utóbbi esetekben tanszékünk részéről a tanári bírálatban konkretizáljuk az elégtelen osztályzat okát, és szempontokat is adunk az átdolgozásra, kijavításra. Ezenfelül azonban lehetőséget adunk arra is, hogy az elégtelen szakdolgozatot készítő más tárgyból írjon szakdolgozatot, felmerül ugyanis az, hogy az illető saját érdeklődését, képességeit, a pedagógiai szakdolgozat követelményeit alaposan félreértette. Ilyen esetekben méltányos és indokolt, hogy adjunk arra is módot az illetőnek —, hogy más, olyan tantárgyból készítsen szakdolgozatot, amely közelebb áll érdeklődéséhez, és hajlamainak, képességeinek is jobban megfelel.

Tartalmilag a szakdolgozatok többségének értékét abban láthatjuk, hogy a szakdolgozatot készítők intenzívebben megismerkednek a pedagógiai gyakorlattal, saját megfigyeléseket, felméréseket végeznek, megkísérelnek bírálni, összehasonlítani. A fogyatékosságok pedig többnyire a pedagógiai lényeglátás, az összefüggések, általánosítások, konklúziók megalapozottsága, egyszóval az ún. „pedagógiai elemzés” területén vannak meg leginkább. Gyakori hiba az is, hogy a szakdolgozó nem ismeri elég mélyen, alkotóan a főiskolán tanultakat, ezeket nem tudja kellően felhasználni, alkalmazni a maga témájára vonatkozóan. Ugyancsak gyakori hiba, hogy a bibliográfiai segédeszközöket nem tudják kellő pontossággal és kritikával felhasználni.

— A tanári bírálatban konkrétságra, objektív, építő jellegre, tömörségre törekszünk. Néhány példával illusztrálva e törekvésünket: „A nevelési problémák a »Család és iskola« című folyóirat tükrében” — szakdolgozat bírálata a következőképp jellemez:

„A jelölt sok munkát fektetett dolgozatába, ötletes illusztrációi és eleven stílusa kellemes olvasmánnyá teszik. Nem törekszik azonban kellő következetességgel a pedagó-

giai elemzésre, értékelésre, bírálatra. Ezért munkája inkább színes tartalmi kivonatként hat.”

– Vagy, „A csengeri iskola története” című szakdolgozat bírálata: „Konkrét adatokra, forrásmunkákra támaszkodó, sok munkát sűrítő dolgozat. Fogycatékossága viszont a pedagógiai elemzés gyakori elmaradása, az összehasonlítások hiánya. Alaposabb tartalmi kimunkálást érdemelt volna a felszabadulás utáni korunk.”

– Az idézett értékelések a TO. által kiadott bírálati úrlapra íródtak, ahol a helyhiány miatt csak mintegy az értékelés summázása, az osztályzat rövid indokolása kaphat helyet. (Mindössze öt sornyi hely áll a bíráló tanár rendelkezésére az említett úrlapon.) Természetes viszont, hogy az oktatók a maguk és a szakdolgozó számára bővebb feljegyzéseket készítenek, ezeket külön lapon is gyakran összefoglalják. Ilyen részletesebb bírálatok sokszor plasztikusan tárják fel a szakdolgozat fő jellemvonásait, eredményeit és hibáit. Íme, egy konkrét példa:

Bírálat V. Ferencné IV. éves lev. biol.-földr. szakos hallgató „A közösségi nevelés néhány problémája a serdülő lányok korában” című szakdolgozatáról:

– A jelölt témaválasztása gyakorlatias, ennyiben szerencsésnek mondható. A közösségi nevelés részterületeinek köréből a pedagógusközösség és tanulóközösség kapcsolatával, – a tanulókkal való egyéni bánásmóddal, a közösségbe való beilleszkedéssel foglalkozik. Befejező részként „Osztályfőnöki szemmel a harmonikus közösségről” címen írt.

– A dolgozat személyes tapasztalatokat tükröz. Igyekszik a szocialista közösségi nevelés szemszögéből, főképp Makarenko tanításai alapján értékelni megfigyeléseit. Több esetben hivatkozik írásbeli és szóbeli dokumentumokra is.

– A téma elsősorban a tapasztalatok neveléslélektani elemzését kívánná meg. Ennek azonban nagyrészt adósa marad a jelölt, anyagát nem kapcsolja idevonatkozó főiskolai tanulmányaihoz. Az elemzés elmaradása vagy felszínessége miatt a dolgozat mozaikszerű, impresszionisztikus.

– Gondolatmenetében téves, megalapozatlan következtetések, homályosság tapasztalható. Pl. a 6. oldalon: nem világos, hogy a közösség kialakításának „öncélúságával” (?) hogyan függ össze az egyéni képességek fejlesztése, ebből viszont hogyan következik a követelmények szintjének szükséges konkretizálása. – Vagy: homályos a 10. lapon az egyes emberek „utánozhatatlanságáról” szóló fejtegetés is. – Nem kellően megalapozott, felszínes leegyszerűsítés a sűgást és puskázást olyan szoros kapcsolatba hozni a tantervek zsűfoltságával, mint ahogyan azt a jelölt teszi.

Úgy gondolom, felsőoktatás-pedagógiai szempontból és egyébként is tanulságos lenne, ha kellő szelekció alapján a jól sikerült szakdolgozatokból, vagy azok részleteiből gyűjteményes publikáció jelenne meg.

– Nem szorul bizonyításra, hogy a szakdolgozatok gondos elkészítése fáradságot, munkát kíván hallgatótól is, tanártól is. Ez a fáradság, ez a sokszor szorongatónak érzett gond azonban „dulce onus”-szá, édes és bőven kamatozó, gyümölcsöző „teherré” lesz, ha a szakdolgozat készítése, megírása eredményeképpen hallgatóink tudása, pedagógiai műveltsége, hivatásszeretete is elmélyül, gazdagodik.